

LÜBNAN EDEBİYATINDA TİYATRONUN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

E Origin and Development of Theater in Lebanon Literature

Rumeysa BAKIR DAYI*

Makale Geliş Tarihi: 10.01.2019

Makale Kabul Tarihi: 12.08.2019

Özet: Çalışmamızda Arap milletinin tiyatro ile tanışmasını ve bu alanda gelişim göstermesini üç aşamada göstermeye çalışacağız. Bu aşamaların ilkinin toplumun sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik durumlarını ve zevklerini eğlenceli bir dille yansıtan sempatik bir seyirlik oyun olan gölge oyunu teşkil etmektedir. Daha sonraki aşama ise edebiyatçıların Avrupa ile yakından temasa geçmeleri sonucu yabancı çalışmalardan etkilenmeleri, eserlerini iktibas etmeleri ve daha sonra kendi eserlerini kaleme almaları olup en son aşama ise yeni kan arayışı içerisinde olan modern dönem edebiyatçılarının, mevcut sanatların mahiyetini araştırıp, klasik edebiyatla benzerliklerini ve ayrı yönlerini inceleyip ve kendilerine özgü bir şekil çıkarmaya çalışmalarıdır.

Bu makale çalışmasında da Arap edebiyatı çatısı altında Lübnan edebiyatı tiyatrosunun doğuşunu örnekleri ile kaleme almaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Arap Edebiyatı, Tiyatro, Lübnan, Gölge Oyunu

THE BIRTH AND DEVELOPMENT OF THEATRE IN LEBANESE LITERATURE

Abstract: The first one of these three stages is the shadow play which is a sympathetic play and reflects the the social, cultural, political, tastes and economic situations of the society with an entertaining language. The next stage is the influencing of foreign writers as a result of close contact with the Europe, and the acquisition of their works and later writing of their own works, and the most recent phase is that modern period literati who are in search of new blood, investigate the nature of existing arts, examine their similarities and differences with classical literature and try to create a unique shape for themselves.

In this article, we have tried to write examples of the birth of Lebanese literature theatre under the umbrella of Arabic literature

Anahtar Kelimeler: Arabic Literature, Theatre, Lebanese, Shadow play

* Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagatı Bölümü,
rbakirdayi@bayburt.edu.tr

Giriş

Tiyatronun temeli sayılan gölge oyunu Memlûklular döneminde ortaya çıkmış olmasına rağmen Arapların 1847 yılının sonlarına kadar tiyatroyu yeni bir mefhum olarak tanımadıkları var olan bir görüştür.¹ Zira doğunun tiyatroyla bağlantısı için tam bir tarih verilmemekle birlikte m.VII-VIII. yy'a dayandığı, m. XIII.-XIV. yy'da Uzak Doğu'dan Moğol istilası ile gelebileceği, görüşleri yer almaktadır.²

Tiyatro sanatı diğer sanat dallarında olduğu gibi XIX. yy'ın ikinci yarısında batıdan Arap topraklarına gelmeden önceki dönemlerde yani, Cahiliye ve İslami dönem düzyazısında konular sanatsal öğelerden uzak olmuş, daha çok köle, dilenci, kadın gibi toplumsal konular, Eyyâmu'l-'Arab, Harbu'l-Besûs ve Harbu Dâhîş ve Guberâi gibi kabileler arası çıkan ve kırk yıl sürebilen siyasi konular ya da Araplarda cesaret, cömertlik sembolü olan Hâtim et-Tâi (ö.605) gibi kahramanlık konuları yer almıştır. Bunların yanı sıra San'a tarihi, Mekke ve Medine tarihi gibi tarihsel hikâyeler yazılmıştır. Fakat bu hikâyeler şiir ve şarkı tarzında yazılmış eserlerdir. Çünkü Araplar gerçekçiliğe daha yakın oldukları için taklit ve oyun gibi görünen tiyatrodan ziyade duyguları şarkı ile ifade etmeyi tercih etmişlerdir.³

Arapların tiyatro sanatı ile tanışamama sebeplerine gelince; bu konuda birçok farazi fikir ile karşılaşmaktayız. İlk sebep olarak bedevi hayatını ve onların birçok şeyden habersiz olduğu gibi, tiyatro sanatından da uzak olmalarını söyleyebiliriz. Bu da cahiliye döneminde Arap topluluğunun tiyatroyu bilmemesine bir sebeptir. O dönemlerde sanat, felsefe ve bilimde oldukça ilerleyen Yunan topluluğu ile İslami dönemde iletişime geçilmiş, eserler alınmış ve çevrilmiştir. Yalnız çevirisi yapılan eserler daha çok düşünsel bağlamda olmuş, sanatsal açıdan olmamıştır. Dolayısıyla tiyatro eserleri dikkat çekmemiştir. Cahiliye döneminde putperestlerin dini törenlerde yaptığı bir tür ibadet şekli olan piyesler tiyatro oyunu olarak sayılmaktadır. İslami dönemde putperestliğin ortadan kaldırılmasıyla bu piyeslere de son verilmiştir. Ayrıca İslam dininde taklit etme ve müzikal hoş karşılanmadığı için tiyatroya da sıcak bakılmamıştır. Bunların yanı sıra İslami dönemde fetihler gibi siyasi gelişmelerin çokça yaşanması da sanata daha az vakit ayrıldığı için engel unsuru sayılmaktadır. İslami döneme gelindiğinde kaleme alınan hikâyeler daha çok dinsel unsurlar olmuştur. Kur'an-ı Kerim'de yer alan peygamber ve sahabe hayatları, Mekke'nin, Kudüs'ün, Endülüs'ün fethi gibi İslami fetihleri ya da Hâlid b. el-Velîd, Hamza, Şelahaddîn el-Eyyûbî gibi kahramanların savaş ve cesaret hikâyeleri yer almıştır.⁴

¹ Sirâcuddîn, 24.

² Demirayak Kenan, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, Fenomen Yayıncılık, Erzurum 2015, 503.

³ Sirâcuddîn, 23-25; 'Alî Şalak, *en-Nesru'l-'Arabî*, Dâru'l-Çalem, Lübnan 1974, 283, 284; Fuat Memet, *Tiyatro Tarihi*, Msm Yay., İstanbul 2010, 242.

⁴ Sirâcuddîn, 23.

Tiyatro sanatının temel taşı kabul edilen gölge oyunu sanatında üç yazılı metni mevcut olan Ibn Dânyâl'in *Tayfu'l-Ĥayâl*, *'Acib ve Ğarîb, el-Muteyyem* ve *'d-Dâ'i'u'l-Yuteyyim* adlı oyun metinleri ilk yazılı gölge oyunlardan kabul edilmektedir.⁵

Mısır, Suriye, Lübnan, Cezayir gibi bazı ülkeler tiyatro sanatını desteklemiş ülkelerdendir. Diğer sanat dallarında olduğu gibi tiyatrodada da Mısır öncü bir ülke olmuştur. Tiyatronun ilk tohumları Lübnan'da atılmasına rağmen gelişim göstermesi ve ilerlemesi Mısır'da olmuştur. Mısır modern anlamda I.Dünya Savaşı sonrası tiyatro ile tanışmış olsa da bazı kaynaklara göre en az 4500 yıl sürmüş bir tiyatrosu bulunmaktadır. M.Ö.4000 ile M.S 400'e kadar geçen bu uzun sürede geleneksel tiyatro özelliğini kaybetmemiş, din ve inanç tiyatro temelini bozmamıştır. Abydos, Busiris, ve Heliopolis'te Acı Çekme oyunları günlerce oynanmış, bunun yanı sıra iyileştirme oyunları, tahta çıkma şenlikleri ve ölen yöneticilerin göğe yükselişini konu alan oyunlar gösterilmiştir.⁶

Gölge oyunlarını bir yana bırakacak olursak birçok Arap edebiyatı tarihçileri modern anlamda Arap toplumunda tiyatronun başlamasını diğer yenilik hareketlerinde olduğu gibi 1798 yılında Napolyon Bonapart komutasında Fransız ordusunun Mısır'a işgal amaçlı girişi ile başlamıştır diyebiliriz.⁷ Arap ülkelerindeki yenilik hareketleri bu işgalden otuz kırk yıl sonra kendini göstermiş olsa da Avrupa kültürel etkinlikleri ile karşılaşmaları işgal dönemine gelmiştir. Fransız subayları eğlendirmek amacıyla Napolyon ordusunun yanında getirdiği sanatçı gruplar bazı Fransız romanlarını sahnelemiş, hatta General Moneux'un çalışmaları ile kurulan tiyatro sahnelerinde gösterilerde bulunmuşlardır.⁸

Napolyon seferinden önceki 1770'li yıllarda da Mısır'da kadın oyuncular yerine erkek oyuncuların kullanıldığı tiyatro çalışmasına benzer oyunlar sahnelenmiştir. Fransızların Mısır'daki tiyatro gösterileri kendilerine özgü çalışmalar olup Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da ıslahatlar yapmak suretiyle davet ettiği Fransız bilim insanları Mısır tiyatrosunu da başlatmış, 1829 yılında kadın ve erkek bir grup, "*L'Avocat Pathelin ve Le Gastronom sans Argent*" isimli oyunu sahnelemiştir. 1868 yılına kadar düzgün bir tiyatro binası bulunmayan Mısır'da 1868 yılında Hidiv İsmail tarafından Komedi Tiyatrosu 1969 yılında da Hidiv Opera Tiyatrosu kurulmuş, Avrupa, Lübnan ve Suriye'den gelen seçkin tiyatro grupları gösterilerini yapma olanağı bulmuştur.⁹

⁵ 'Alî Şalak, 283, 284; Ergül, Aysel, *Çağdaş Mısır Tiyatrosu'nda Teyfikü'l-Hakim ve Üç Entelektüel Tiyatrosu*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1995, 50.

⁶ Fuat, 24.

⁷ Muḥammed Muştafâ Ebû Şevârib, *el-Medḥal İlä Funûni'n-Nesri'l-Edebîyyi'l-Ĥadis ve Mehârâtihi't-Ta'birîyye*, Dâru'l-Vefâ li-Dünyâ't-Ṭibâ'a ve'n-Neşr, İskenderiye 2007, 55.

⁸ Rahmi Er, "Modern Mısır Tiyatrosu I", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. XXXIII, S. 1-2, Ankara 1990, 123.

⁹ Er, "Modern Mısır Tiyatrosu I", 124,127.

Modern döneme gelindiğinde ise 1912 yılında *Cem'iyyetu Enşârî't-Temsîl* (Tiyatro Yardım Derneği) kurulmuş, fakat maddi sıkıntılar nedeniyle devam edememiştir. Daha sonraları George Abyad'ın (1880-1959) yönetiminde yine başka dernekler kurulmuştur. Bu derneklerin açılmasında George Abyad çokça çaba göstermiştir ve sonunda 1914 yılının sonunda kendi hikâyelerini gösteriye sunmuştur.¹⁰

1870 yılına kadar Mısır oyuncularına dair ciddi bir tiyatro oyunu bulunmama- makla birlikte **Ya'kûb Şannu** (1839-1912)'nun, 1870 yılında Hidiv İsmail'in yaptırdığı sarayda verdiği sanatsal, komedi ve müzikal tiyatrodan oluşan üç türlü oyun sergilemesi ile Mısır'da tiyatro faaliyetlerinin Lübnan'dan daha profesyonel yapıldığını göstermektedir. Mısırlıların Moliere'si lakaplı usta edebiyatçı Ya'kûb Şannu' gösterilerinde halkın zevkini ön plana aldığı için fasih dil yerine ammice dil kullanmıştır.¹¹ Fransızca ve İtalyanca'yı çok iyi bilen Şannu, Goldoni, Sheridan ve Molière gibi ünlü tiyatro sanatçılarından eserlerini orijinal haliyle incelemiş, ilk önce kendi öğrencilerinden oluşan on kişilik bir grup ile gösterisini yapmış, daha sonra elde ettiği başarı sonrası gerçek bir tiyatro grubu oluşturmaya karar vermiş, "Milli Tiyatro" adını verdiği grubu kurmuştur. İlk gösterisinde kadın oyuncu yerine erkek oyuncu oynatan Şannu, daha kadın oyuncularını da gurba ekleyerek Fransızca'dan çevrilen klasik eserler ile kendisinin kaleme aldığı otuz iki oyunu gösterime koymuştur.¹²

Ya'kûb Şannu'nun kaleme aldığı oyunlarından bazıları şunlardır: *Ġandûr MıŖr* (Mısır'ın Hanımevladı), *Zevcetu'l-Eb* (Babanın Karısı), *eŖ-Ŗadâka* (Sadakat), *el-ĤaŖŖâŖîn* (UyuŖturucu Kullanlar), *el-VaŖan ve'l-Hurriyye* (Vatan e Hürriyet), *eġ-Dırretân* (İki Kuma). Eserlerin isimlerinden de anlaşılacağı üzere Ya'kûb Şannu', toplumsal ve siyasi konulara eğilmiş, kız çocuklarının istekleri sorulmaksızın evlendirilmesi, birkaç kadınla evlilik, vatan, özgürlük gibi konuları ele almıştır.¹³

Ya'kûb Şannu'dan sonra İsmâîl 'ÂŖım, İbrâhîm Remzî (1884-1949), MuĤammed Osmân Celâl (1828-1898), MuĤammed Teymûr (1892-1921) gibi Mısırlı, FaraĤ AnŖûn gibi Lübnanlı edebiyatçılar da tiyatro alanında önemli gelişmelere imza atmışlardır. Özellikle Arap edebiyatının önemli ve etkileyici edebiyatçılarından, Arap tiyatro tarihinin önemli simalarından Tefîk el-Ĥakîm (1898-1987); Mısır kültürünün yanı sıra Batı kültürüne ve edebiyatına da olan yakınlığı ile Batı ve Doğu edebiyatı arasında adeta bir köprü olmuştur.¹⁴

¹⁰ Ŗevkî Dayf, *el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-Mu'asır fî Mısr*, Dâru'l-Me'arif, Kahire 2008, 214; Sirâcuddîn, 27.

¹¹ Ŗevkî Dayf, 213; MuĤammed MuŖtafâ Ebû Ŗevârib, 56.

¹² Hamdî es-Sukkût, *Kâmûsu'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Hadîs*, Dâru'Ŗ-Ŗurûk, Kahire, 2009, 618; Er, "Modern Mısır Tiyatrosu I", 129.

¹³ Er, "Modern Mısır Tiyatrosu I", 129.

¹⁴ MuĤammed MuŖtafâ Ebû Ŗevârib, 56.

Bu isimlerin yanı sıra Reşâd Rüşdî (1912-1983), Nu'mân 'Âşûr (1918-1987), Sa'duddîn Vehbe (1925-1997), Yûsuf İdrîs (1927-1991), Alfred Ferac (1929-2005), Şevkî 'Abdu'l-Hakîm (1934-2003), Muḥammed Ebû'l-'Âlâ es-Selâmûnî (d.1941) gibi tiyatro yazarları da Arap tiyatro sanatına katkıda bulunmuşlardır.

Mısır'ın Avrupanın bir parçası olduğunu ve buna uygun bir Mısır topluluğu oluşturmaya çalışan Hidiv İsmail, ilk başta beğendiği Ya'kûb Şannu', Yûsuf el-Ḥayyât gibi sanatçıların kendi döneminde açtığı tiyatro binalarında oyun sahnelemelerini desteklemiş daha sonra yönetimi eleştiren ve bunu sahneleyen eserleri sonucu önce sürdürüp sonra binaları tiyatroya kapatmıştır. Böylece Mısır'da parlayan tiyatro sanatı 1882 yılına kadar bir süreliğine kapılarını kapatmıştır. Arap tiyatro sanatının tanınmış isimlerinden hatta Tunus tiyatrosuna büyük hizmetler vermiş Süleymân el-Ḳardâhî, 1882 yılında Hidiv İsmail'in ve saray halkının önünde Sa'dullah el-Bustânî'nin dramlaştırdığı Fenelon'un Telemak'ını sahnelemiş, hükümetten maddi desteğini de almış, tiyatronun perdelelerini tekrar açmıştır.¹⁵

1884 yılından I.Dünya Savaşı'na kadarki geçen dönem Mısır tiyatrosunun en hareketli dönemi olmuştur. Lübnanlı ve Suriyeli edebiyatçıların ilgi odağı olan Mısır'da amaç tiyatro sanatı icra etmekten ziyade halkı eğlendirmektir. Bunun için fasih dil yerine ammice tercih edilmiş, oyunlarda operet tarzında şarkılar söylenmiş, danslar edilmiştir. Yabancı eserlerden yapılan çevirilere şiirler ve muzikallerle süslemeler yapmışlardır. Halkın bu yöndeki isteğini yerine getiren sanatçılardan biri de Ahmed Ebû Ḥalîl el-Ḳabbânî'dir. Lübnan'da başlayan operet tarzındaki ilk Arap tiyatrosunu takip eden el-Ḳabbânî, 1860'lara damgasını vurmuş, senaryo yazarlarının dikkatini Arap tarihine çekmiş ve fasih dil kullanmıştır.¹⁶

1890'lardan sonra tiyatro sanatı, bir sanat türü olmaktan ziyade sanatçıların maddi kazanç kapısı haline gelmiştir. Aslen Lübnanlı olan, tiyatroya Suriye'de başlayıp Mısır'da devam eden **İskender Farah** (1851-1916), dönemin Suriye valisi Mithat Paşa'nın himayesinde Suriye'de gösteriler yapmış daha sonra el-Ḳabbânî'nin tiyatro grubuyla Mısır'a geçmiştir. Daha sonra kendi grubunu kurup el-Ḳabbânî'den ayrılan Farah, daha çok seyirci toplamak için gösterişli yeni bir tiyatro binası inşa edip dönemin ses sanatçısı Selâme Hiçâzî ile anlaşmış, senaryo yazmaları ve yabancı eserleri çevirmeleri için Necîb Süleymân el-Ḥaddâd, Farah Anṭûn, Ḥalîl Muṭrân, İlyâs Feyyâd, Tanyûs 'Abduh gibi yazarları ikna etmiştir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi halkın en çok ilgi gösterdiği

¹⁵https://books.google.com.tr/books?id=sNYnDwAAQBAJ&pg=PT100&lpg=PT100&dq=%D8%B3%D9%84%D9%8A%D9%85%D8%A7%D9%86+%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%B1%D8%AF%D8%A7%D8%AD%D9%8A&source=bl&ots=UCgYjkcQr&sig=mMqXvFbcQilqRUYOLpdgDvbYU&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwjGkMvaudbdAhXhsYsKHYDHC_UQ6AEwFHoECAAQAQ#v=onepage&q=%D8%B3%D9%84%D9%8A%D9%85%D8%A7%D9%86%20%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%B1%D8%AF%D8%A7%D8%AD%D9%8A&f=false 25.09.2018; Er, "Modern Mısır Tiyatrosu I", 134.

¹⁶ Er, "Modern Mısır Tiyatrosu I", 136-139.

alan olan müzikalin de oyunların içinde olması seyirciyi bu alana çekmiş, İskender Faraḥ için büyük bir kazanç kapısı olmuştur. Ancak Selâme Hicâzî'nin ayrılması onun da çöküşünün başlangıcı olmuştur.¹⁷

Lübnan Edebiyatında Tiyatro

Lübnan, Arap ülkeler arasında ilk Arap tiyatrosuna sahne olan ülke olmuştur. Lübnan'daki ilk tiyatro gösterisi, 1847 yılında Lübnanlı edip Mârûn en-Nakḳâş'ın evinde sergilediği Moliere'nin *Cimriler* isimli oyunu olmuştur. Mârûn en-Nakḳâş, bu oyunu İtalya'ya yaptığı bir ziyaretinde bir süre İtalya operasında çalışmış olduğu zaman bir tiyatro oyunuyla karşılaştıktan sonra *el-Baḥîl* ismiyle Arapça olarak sahnelemiştir.¹⁸ Arapça tiyatro sanatının kurucusu ve modern Arap tiyatrosunun öncüsü **Mârûn en-Nakḳâş (1817-1855)** yılında Lübnan Sayda'da doğmuştur. Arapça öğrenimini bitirdikten sonra aruz ve bedi'i ilmi almış olan Mârûn en-Nakḳâş, muhasebecilik ve ticari konularda eğitim almış, Fransız usullerine göre defter tutmayı öğrenmiştir. Ticari zekâsının yanında yabancı dile de büyük bir ilgi duymuş, Fransızca, İtalyanca ve Türkçe öğrenmiştir. Ticaretle uğraştığı için Halep, Şam, İskenderiye gibi doğu, İtalya gibi batı ülkelerine seyahat etme imkânı bulmuştur.¹⁹ İtalya'da bulunduğu zaman opera ile ilgilenmiş, sesinin güzel olması nedeniyle de İtalyan operasında çalışmaya başlamıştır. 1848 yılında İtalya'da bulunduğu dönemde kültür-sanat faaliyetlerine katılan Mârûn en-Nakḳâş, Goldoni'nin ve Molière'nin eserleri ile tanışır. Molière'den etkilenip, onun Cimrileri (L'avore) ni uyarlayıp, *el-Baḥîl*'i kaleme almıştır. İtalya'da tiyatro sanatının esaslarını ve usullerini öğrenmiş, bu yeniliği Arap toplumuna tanıtmaya karar vermiştir. Bu yeni edebi sanatını, doğu kültürüne uygun düşecek şekilde ülkeye sokmak için çaba sarf etmiştir. İlk eseri *el-Baḥîl*'i evinde perdelemiş, şehrin ileri gelenlerini ve yabancı konsolosları davet etmiştir.²⁰

1848-1850 yılları arasında üç tiyatro eseri çıkarmıştır. İlk *el-Baḥîl*'den sonra ikincisi *Ebu'l-Ḥasan el-Muḡaffel* (Enayi Ebu'l-Hasan)'i 1849 yılında sergilemiştir. Eser Binbir Gece Masallarından esinlenerek sahnelenmiştir. Bu temsil-den sonra evinin yakınında bir tiyatro binasının inşasına izin verilmiştir. 1850 yılında da üçüncü eseri *el-Ḥaşûd*'u yazmıştır. Sonra eseri daha çağdaş, toplumsal bir eser olmasına rağmen bütün eserlerinde olduğu gibi bunda da Molière'nin eserlerinden uyarlama yapmıştır. "*Molière'nin Lè Misânthrope*"

¹⁷ Hayatı için daha dateylı bilgi için bkz. <http://www.arab-ency.com> 26.09.18; Rahmi Er, "Modern Mısır Tiyatrosu (II)", *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C:XXV, S:1, 106.

¹⁸ Sirâcuddîn, 26.

¹⁹ 'Alî Şalâk, 303, Yûsuf Es'ad Dâḡır, *Maşâdiru'd-Dirâseti'l-Edebiyye*, I-IV, el-Mektebetu's-Şarkıyye, Beyrut 1983, 34.

²⁰ Hınısloḡlu, Hülya, *Mârûn en-Nakḳâş ve Arap Tiyatrosu'nun Doḡuşu*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1995, 88; Er, "Modern Mısır Tiyatrosu I", 131.

(Adamcıl), “*Les Precieuse Ridicules*” (Gülünç Kibarlar) ve “*Le Bourgeois gentilhomme*” (Kibarlık Budalası) isimli oyunlarından esinlenmiştir.²¹

Mârûn en-Nakḳâş’ın eserlerinin dili klasik, şekli ise nesir ve şiir karışımıdır. Molière’den etkilenmiş, fakat eserlerinde Arap halkının yaşayış tarzını, hissiyatını, inancını ve düşüncelerini göz ardı etmemiş, dil ve anlatım şeklini Arap toplumuna göre şekillendirmiştir. Eserlerinde avamca ifadelerle çok sık yer vermiştir. Mârûn en-Nakḳâş’ın tiyatroyu Arap toplumuna getirme amaçlarından biri de doğu toplumunu Avrupa’nın medeni ve kültürel seviyesine getirmektir. Böylece insanları hem eğlendirip hem de kişiliklerini, düşüncelerini modern, çağdaş seviyeye çıkarabilecekti. Ayrıca halk, konuşma dilini de fasih dereceye daha çabuk çıkarabilecekti. Lakin tiyatro sahnelerinde kadın oyuncularının bulunmaması ve kadın seyircinin olmaması da eleştirmenlerden ayrı bir tepki almıştır. Bu durumda onun çalışmalarının çağdaş ve Avrupa tarzında olmadığını savunmuşlardır.

Mârûn en-Nakḳâş’ın ölümünden sonra tiyatro kumpanyaları yeğeni Selîm Nakḳâş ve Edîb İshâk tarafından daha sonraki yıllarda da Yusuf el-Hayyât, kumpanya içerisindeki iki Mısırlı oyuncu Selâme Hicâzî ve Mahmûd Dervîş ile birlikte dördü kadın on ikisi erkekten oluşan yeni bir tiyatro grubu ile devam ettirmişlerdir. 19. yy’ın Arap edebiyatının modernleşmesine tiyatro alanında yenilikler getiren, temsil sanatının öncüsü olan Mârûn en-Nakḳâş’tan sonra eserleri yeğeni Selîm en-Nakḳâş tarafından “*Erzetu Lübnân*” adı altında 1869 yılında, Selîm en-Nakḳâş’ın önsözüyle çıkartılmıştır.²²

İlk tiyatro faaliyeti Lübnan’da Mârûn en-Nakḳâş tarafından sergilenmiş olsa da Mısırlı sanatçı Ya’kûb Şannu’ (1839-1912) ve Lübnanlı oyuncu **George Abyad (1880-1959)** tiyatro türünde daha ünlü ve önemli karakterler olmuştur. Lübnanlı tiyatro kurucusu George Abyad, birçok tiyatro oyunu ve film sahnelemiştir. Arap tiyatro sanatının gelişmesinde büyük katkıları olmuş bir edebiyatçıdır. Hidiv Abbas Hilmi’nin yardımı ile toplumun eğitimi açısından uygun bir tiyatro gurubu kurmuştur. Bu gruba bazı yetişmiş tiyatrocular katılmış olsa da zamanın imkânsızlıkları ve halkın yeterli ilgiyi göstermemiş olmaması sebebiyle bu grup gerilemiş, tiyatro oyuncuları dağılmışlardır. Mısır’a ilk müzikali getirmiş olan Abyad, kurulan bu tiyatro grubunda dersler de vermiştir.

Lübnan, Beyrut’ta doğmuş olan Abyad, 18 yaşında Mısır’a göç etmiştir. Pek başarılı biri öğrenci olmayan Abyad’ın sadece iletişim alanında diploması olmuştur. Bundan dolayı İskenderiye demiryollarında bir yıl kadar çalışmıştır. 1904 yılında Hidiv Abbas onun siyasi tiyatroya olan ilgisini fark etmiş, onu sanat eğitimi almasını sağlamıştır. 1910 yılında kendi ismi ile kurduğu bir grup

²¹ Hamdî es-Sukkût, 442; Savran, Ahmet, *19. yy Osmanlılar Döneminde Yeni Arap Edebiyatı*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, Erzurum 1987, 102-103; Er, “Modern Mısır Tiyatrosu I”, 132.

²² Hinışhoğlu, 90.

Fransız tiyatrocu ile geri dönen Abyad; Fransızca tiyatro oyunları sergilemeye başlamıştır. 1912 yılında dönemin Mısır Milli Eğitim Bakanı Sa'd Zağlûl'un isteği üzerine Arapça oyunlar sahnelemek üzere birçok sanatçı ile grup kurmuştur. Bunun üzerine Hâfız İbrâhîm'in *Cârih Beyrût* adlı tek perdelik opereti, Farah Anfûn'un *Oedipus*'u, Hâlîl Muţrân'ın *Othello*'su sahnelenmiştir.²³ 1914-1917 yılları arasında dönemin ünlü ses sanatçısı ve besteci Selâme Hicâzî ile operet türünde çalışmalar yapmış, "Abyâd-Hicâzî Grubu"nu kurmuşlar²⁴, 20 yılda 130'dan fazla tiyatro oyunu yazılmış ve sahneye konulmuştur. 1914 yılına kadar tiyatrodaki daha çok çeviri eserleri gösterime sunan Abyâd, daha sonra *el-Hâkîm bi-Emrillah* (el-Hâkîm biemrillah), *Selâhuddîn el-Eyyûbî* (Selahaddin el-Eyyubî) gibi tarihi konulu eserlere yer vermiştir. 1920 yılından sonra I. Dünya Savaşı itibariyle Mısır tiyatrosunda bir duraklama yaşanmış, bu durum üzerine Kuzey Afrika'ya yönelen Abyâd, Cezayir, Tunus ve Libya'da turnelere çıkmıştır. Toplumun gelişmesine katkısı olan fenni tiyatroyu Mısır'da geliştiren Abyâd, ömrünün sonuna kadar tiyatro derneğinde ders vermiş, Mısır'da drama sanatını standart seviyeye çıkarmaya başarmıştır.

Tiyatroları:

- *Odîb el-melik* (Kral Oedipus), *Luvîs el-Hâdî'l-Aşar* (11. Louis), *Otille* (Othello), *Tâciru'l-Bundukiyye* (Tüfek Taciri), *Tervîdu'n-Nemra* (Kaplan Hareketleri), *'Aduvvu'ş-Şa'b* (Halk Düşmanı), *Şarl es-Sâdis* (VI. Charles), *Tîmûr litilke's-Sâhîra* (Bu Cadı Kadının Tümörü), *eş-Şu'le* (Ateş), *el-'Arâis* (Gelinler), *Şalâhuddîn ve Meliketu Ūrşelîm* (Selahaddin ve Kudüs Melikesi), *Ebtâlu'l-Mansûra* (el-Mansûra Kahramanları), *el-Hâkîm bi-Emrillah* (el-Hâkîm biemrillah), *el-Hevvârî* (Gönüllü).

Modern Arap edebiyatının gelişmesinde aktif bir yol oynayan **İbrâhîm el-Ahdeb (1826-1891)** Lübnan'ın kuzeyinde bulunan Trablus'ta doğmuş, hayatını birçok şehirde geçirmiş, İstanbul'daki âlimlerle bir araya gelmiş, hatta Osmanlı padişahı Abdulhamid için methiye yazmış bir şair ve ediptir. Hayatı Trablus, Beyrut, Şam, Kahire ve İstanbul'da geçmiş olan yazar, Beyrut'ta vefat etmiştir.²⁵

1850 yılında Lübnan'ın eş-Şüfîyyen bölgesinde hukuki meselelerde hüküm vermek için danışmanlık yapan İbrâhîm el-Ahdeb, 1860 yılında Hıristiyanların ve Dürzîlerin arasında çıkan çatışmaların ona kadar gelmesi sonucu hemen Trablus'a geri döner, oradan da 1861 yılında da Beyrut'a geçer. Beyrut'ta şer'i mahkemede önce kadı vekilliğine sonra başkâtipliğe görevlendirilmiştir. Hukukun yanında edebiyatla da ilgilenmiş, Beyrut'taki ilk İslami dergi olan "*Şemerâtu'l-Funûn*" isimli dergide editörlüğü üstlenmiştir. Bunun yanı sıra

²³ Hamdî es-Sukkût, 161; Er, "Modern Mısır Tiyatrosu (II), 108.

²⁴ Er, "Modern Mısır Tiyatrosu (II), 107, 108.

²⁵ http://www.almoajam.org/poet_details.php?id=19 09.11.2015.

Beyrut'taki bilim ve kültür derneğinin de üyesi seçilmiştir. Kısacası İbrâhim el-Ahdeb devletin birçok makamında görev almıştır.²⁶

Modern Arap Edebiyatına katkıda bulunan edebiyatçılardan biri olan İbrâhim el-Ahdeb, “*Makedonyalı İskender*” ve “*Endülüslü İbn Zeydûn*” gibi tiyatro eserlerini kaleme almıştır. Yazarın bazıları orijinal bazıları da Avrupa oyunlarından uyarlamalı 20 kadar tiyatro eseri bulunmaktadır. Oyunlarının ilk klasik Arapça ile yazılmış eser olduğu düşünülmektedir.²⁷ İbrâhim el-Ahdeb'in yirmiyeye yakın romanı, her biri en az 1800 beyitten oluşan üç şiir divanı vardır. Yazarın diğer eserleri de şöyledir; “*Ferâidu'l-âl fi Mecma'i'l-Emsâl*”, “*Keşfu'l-Ereb'an Sirri'l-Edeb*”, “*Te'hîlu'l-Ğarîb*”, “*Ferâidu'l- Etvâk*”, “*Tıs'üne Mağâme* (el-Hariri'nin makamının düzenlenmiş halidir.), “*Keşfu'l-Me'ânî ve'l-Beyân'an Resâili Bedi'i'z-Zemân*”²⁸

19.yy'ın nahda edebiyatının öncü şair, edip, edebiyatçı ve kısa hikâye yazarı olan Beyrut doğumlu **Necîb Süleymân el-Ĥaddâd (1867-1899)** da İskenderiye'de Fransızca eğitim almış daha sonra Lübnan'a geri dönmüş, yazılar yazmaya ve gazetecilik yapmaya yönelmiş, edebiyat sokağında kendine ünlü bir yer edinmiş edebiyatçılardandır.²⁹

Şiir divanı ve hikâye mecmuaları bulunan edip, 1904 yılında Corneille'nin “*Le Cid*” isimli eserini “*es-Seyyid*” (Efendi) adıyla Fransızcadan çevirmiştir. Daha sonra 1905 yılında İskenderiye'de Sophokles'in “*Kral Oidipus*” isimli şiirsel tiyatrosunu “*Odib*” adıyla 5 perde olarak çevirmiştir. Shakespeare'in “*Romeo ve Juliet*”’ini Keferşima’da “*Romeyo ve Cûlîet*” adıyla 52 sayfa olarak çevirmiş, Voltaire'nin 1732 yılında beş perdelik yazdığı “*Alzire*” adlı trajedi oyununu “*Zâyîr*” adıyla çevirmiştir. Bunların yanında çevirdiği diğer tiyatro eserleri şunlardır; Moliere'nin “*L'Avare*” sini (Cimri) *el-Bahîl* adıyla, “*Le Médecin malgré lui*” sini (Zorba Doktor) *eş-Tabîbu'l-Murğım* adıyla Racine'nin “*Bérénice*” sini *Birînis li-Râsîn* (Berenika Dram), “*Phédre*” sini de *Fîder* adıyla, aynı şekilde Corneille'nin “*Cinna*” sını *Ĥilmu'l- Mulûk* (Kralların Rüyası) adıyla Victor Hugo'nun “*Hernani*” sini *Ĥamdân* (Çok Hamd Eden) ve “*Les Burgraves*” (Derebeyler) sini *Şârâtu'l-'Arab* (Arapların İntikamı) olarak çevirmiştir.³⁰

Hikâye, roman ve tiyatro alanlarında çalışmalar yapan Necîb Süleymân el-Ĥaddâd'ın yazıları o dönemlerdeki birçok edebiyatçı gibi çoğunlukla toplumsal edebiyat ve ahlaki mevzular üzerine olmuştur. Bunların yanı sıra siyasi konulara da değinmiş, yine toplumsal konular üzerine trajik komedya yazmış, birço-

²⁶ Yûsuf Es'ad Dâğır, 238; <http://www.yabeyrouth.com/pages/index278.htm>
09.11.2015.

²⁷ Savran, 107.

²⁸ Yûsuf Es'ad Dâğır, 239; http://www.almoajam.org/poet_details.php?id=19 09.11.2015.

²⁹ Mârûn 'Abbûd, *Ruvvâdu'n-Nahdati'l-Ĥadîse*, Dâru's-SeĤâfe, Beyrut 1977, 190.

³⁰ Yûsuf Es'ad Dâğır, *Maşâdiru'd-Dirâseti'l-Edebiyye*, II, 295-296; Er, “Modern Mısır Tiyatrosu (II), 114.

ğunu Fransızcadan çevirmiştir.³¹ Bundan dolayı Necîb Süleymân el-Haddâd, toplumsal ve siyasi içerikli makaleleri, yazdığı tiyatro oyunları, kaleme aldığı şiir divanları, tercüme edip Arap edebiyatına kattığı eserler ve gazetecilik alanında yaptığı çalışmalar ile 19.yy’da adından en çok söz ettiren isimlerden biri olmuştur.

Sonuç

Sonuç olarak söyleyebiliriz ki, Arap ve Lübnan edebiyatında tiyatro sanatının başlangıç dönemi çok eski dönemlere kadar gitmekle birlikte onların modern batı modeliyle tanışmaları Napolyon’un Mısır seferi ile Fransız askerlerinin eğlendirilmek amacıyla kurulan Fransız tiyatrosu ile olmuştur. Mısır Lübnan’dan daha gelişmiş tiyatro ürünleri ortaya koymuş olmasına rağmen Lübnan batı anlamında eserleri ortaya koyan ilk ülke olmuştur. Modern anlamda tiyatro oyunlarının sahnelenmesi ilk önce Molière, Corneille, Racine, Voltaire, Fenelon, Bernad Shaw, Victor Hugo gibi yabancı sanatçıların oyunlarını çeviri yoluyla Arapçaya kazandırılması ile olmuş, daha sonra sanatçıların kendi telif eserleri ile gerçekleşmiştir. Çeviri eserlere gelince bunlar ya olduğu gibi çevirinin yapılması ya da çevirilen eserin halkın arzuladığı ve görmek istediği tarzda şekillendirilmesi ile yapılmıştır. Olduğu gibi çevirisi yapılan eserlerin tutulmaması nedeniyle eserlere şarkı eklemeleri yapılmış ya da orijinal konusundan çıkıp sonuç kısmını değiştirilmiş, diyaloglarla kısaltma ya da çıkarma gibi işlemler uygulanmış, asıl metne sadık kalınmadan eserin aslından uzaklaşmıştır.

Arapça oyunlar sahneleyen sanatçıların eserlerine gelince birçoğu tarih kaynaklı eserler olup, ilk dönem eserler klasik konulardan çıkmıştır. Sevdiği kızla ya da erkekle evlenemeyen gencin yaşadığı maceralar, ailesinin istediği erkekle evlendirilmek istenen kızın hazin dramı, birçok kadınla evlilik yapılması gibi toplumu uyarmayı ve eğitmeyi amaçlayan konularla birlikte kahramanlık ve savaş unsurları içeren İslam öncesi ve modern dönem Arap tarihini konu edinen eserler, halk hikayelerinden esinlenilerek sahnelenmiş oyunlar, cennet ve cehennem yolculuklarının yapıldığı dini konulu oyunlar modern dönem Arap tiyatro sanatının konularını oluşturmuştur.

Kaynakça

‘Alî Şalağ, *en-Nesru’l-‘Arabî, Dâru’l-Kalem, Lübnan 1974.*

Muhammed Sirâcuddîn, “Fennu’l-Mesrahiyye fi’l-Edebi’l-‘Arabî”, *Dirâsâtu’l-Câmi’ati’l-İslâmiyyeti’l-‘Alemiyye Şîtâğünğ*, S.3, Aralık 2006, 23-33.

Demirayak Kenan, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, Fenomen Yayıncılık, Erzurum 2015.

³¹ Mârûn ‘Abbûd, 192.

Er Rahmi, “Modern Mısır Tiyatrosu I”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. XXXIII, S. 1-2, Ankara 1990.

-----, “Modern Mısır Tiyatrosu (II)”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C:XXV, S:1, Ankara 1992, 105-122.

Ergül, Aysel, *Çağdaş Mısır Tiyatrosu'nda Teyfîku'l-Hakîm ve Üç Entelektüel Tiyatrosu*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1995.

Fuat Memet, *Tiyatro Tarihi*, Msm Yay., İstanbul 2010.

Hamdî es-Sukkût, *Kâmûsu'l-Edebi'l-'Arabîyyi'l-Hadîs*, Dâru'ş-Şurûk, Kahire, 2009.

Hınıslioğlu, Hülya, *Mârûn en-Nakkâş ve Arap Tiyatrosu'nun Doğuşu*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1995.

Mârûn 'Abbûd, *Ruvvâdu'n-Nahđati'l-Hadîse*, Dâru's-Seğâfe, Beyrut 1977.

Muhammed Muştafâ Ebû Şevârib, *el-Medhal İlâ Funûni'n-Nesri'l-Edebiyyi'l-Hadîs ve Mehârâtihi't-Ta'bîriyye*, Dâru'l-Vefâ li-Dünyâ't-Ṭıbbâ'a ve'n-Neşr, İskenderiye 2007.

Savran, Ahmet, *19. yy Osmanlılar Döneminde Yeni Arap Edebiyatı*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, Erzurum 1987.

Şevkî Dayf, *el-Edebu'l-'Arabîyyu'l-Mu'asır fî Mısır*, Dâru'l-Me'arif, Kahire 2008.

Yûsuf Es'ad Dâğır, *Maşâdiru'd-Dirâseti'l-Edebiyye*, I-IV, el-Mektebetu'ş-Şarkıyye, Beyrut 1983.

https://books.google.com.tr/books?id=sNYnDwAAQBAJ&pg=PT100&lpq=PT100&dq=%D8%B3%D9%84%D9%8A%D9%85%D8%A7%D9%86+%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%B1%D8%AF%D8%A7%D8%AD%D9%8A&source=bl&ots=UCgYjkcQr&sig=mMqXvFbcQiluqRUNYOLpdgDvbYU&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwjGkMvaudbdAhXhsYsKHYDHC_UQ6AEwFH0ECAAQAQ#v=onepage&q=%D8%B3%D9%84%D9%8A%D9%85%D8%A7%D9%86%20%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%B1%D8%AF%D8%A7%D8%AD%D9%8A&f=false 25.09.2018.

<http://www.arab-ency.com> 26.09.2018.

http://www.almoajam.org/poet_details.php?id=19 09.11.2015.

<http://www.yabeyrouth.com/pages/index278.htm> 09.11.2015.